

ΣΚΕΨΕΙΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΝΕΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ ΜΑΡΤΙΝ ΧΑΪΝΤΕΓΚΕΡ «ΕΙΝΑΙ ΚΑΙ ΧΡΟΝΟΣ»

Ἡ μετάφραση ἑνός τέτοιου ἔργου ἀποτελεῖ μιά μεγάλη εὐκαιρία, τήν εὐκαιρία νά ἀντιμετωπισθεῖ συνολικά τό ζήτημα τῆς ὀρολογίας ὥστε νά παγιωθοῦν ἀποδόσεις τῶν φιλοσοφικῶν ὄρων, κατὰ δύναμιν, ὀρθές καί εὐστοχες. Στήν περίπτωση ειδικά του ΕκΧ, δίνεται ἐπίσης καί ἡ εὐκαιρία νά διορθωθοῦν τά πολλά κακῶς κείμενα τῆς ὑπάρχουσας μετάφρασης τοῦ ἔργου, ἡ ὁποία, ὅσο χρήσιμη καί ἂν ὑπῆρξε ὅταν ἐκπονήθηκε, τόσο ἀκατάλληλη εἶναι πλέον σήμερα. Μιά τέτοια μετάφραση συνιστᾷ ὅμως ταυτόχρονα καί μεγάλη εὐθύνη, καθότι, ὅπως ἀκριβῶς προσφέρεται ἡ εὐκαιρία νά παγιωθοῦν ἀποδόσεις ὀρθές καί εὐστοχες, ἔτσι ἐλλοχεύει καί ὁ κίνδυνος νά παγιωθοῦν λάθη καί μεταφραστικές ἀστοχίες. Γι' αὐτό καί θεωρῶ ὅτι ἡ διοργάνωση αὐτοῦ τοῦ ἐργαστηρίου συνιστᾷ ἀπό μέρους τοῦ Παναγιώτη Θανασᾶ πράξη πού φανερώνει τήν ἐπίγνωση ἀπό μέρους του τῆς δυσκολίας τοῦ ἔργου πού ἔχει ἀναλάβει καί τήν ὑπευθυνότητα μέ τήν ὁποία τό ἐκτελεῖ.

Τοῦτα ἰσχύουν ἀσφαλῶς γιά ὅλα τά σπουδαῖα συγγράμματα τῆς φιλοσοφικῆς γραμματείας. Τό ΕκΧ ὡστόσο παρουσιάζει –ὡς γνωστόν– ὀρισμένες ἰδιαιτερότητες πού καθιστοῦν τήν μεταγλώττισή του ἔργο ἰδιαίτερα ἀπαιτητικό, ἔργο μάλιστα ὄχι ἀπλῶς μεταπραττικό, ἀπλῶς δηλαδή *μεταφραστικό*, ἀλλά καί κατ' οὐσίαν δημιουργικό, ἤτοι *ἐρμηνευτικο-φιλοσοφικό*. Καί τοῦτο ἰσχύει ἀσφαλῶς γιά ὅλα τά σπουδαῖα ἔργα τῆς φιλοσοφικῆς γραμματείας, πιθανόν ὅμως ὄχι στόν βαθμό στόν ὁποῖον ἰσχύει γιά τό ΕκΧ.

Α. ΟΙ ΙΔΙΑΙΤΕΡΕΣ ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΤΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ ΤΟΥ ΕκΧ

Χρήσιμο θά ἦταν κατ' ἀρχάς νά συνοψισθοῦν ἐν τάχει οἱ ἰδιαιτερότητες αὐτές τοῦ φιλοσοφικοῦ λόγου τοῦ ΕκΧ. Πρόκειται βασικά γιά τίς ἐξῆς τρεῖς:

α) Ἡ πρώτη εἶναι προφανῆς καί γνωστή σέ ὅλους ὅσους ἔχουν μελετήσει τό ἔργο. Ἡ ὀρολογία του εἶναι ἐξαιρετικά δύσκολη, στρυφνή καί, ἀπό ἀρκετές ἀπόψεις, ἀληθινά *sui generis*. Ὁ Χάιντεγκερ ἀποφεύγει ἐπιμελῶς τήν παραδοσιακή καί καθιερωμένη φιλοσοφική ὀρολογία,

βρίσκεται όμως συγχρόνως σέ διαρκή –κάποιες φορές ρητή, πιά συχνά όμως ἄρρητη– συνομιλία καί ἀντιπαράθεση μ' αὐτήν.

β) Ἡ δεύτερη καί ἴσως λιγότερο φανερή ἰδιαιτερότητα εἶναι τό πόσο συνειδητές, ἀπό πολλές ἀπόψεις, εἶναι οἱ ὀρολογικές ἐπιλογές τοῦ Χάιντεγκερ καί τό πόσο συνυφασμένος εἶναι συνολικά ὁ ὅλος τρόπος διαμόρφωσης τοῦ φιλοσοφικοῦ του λόγου μέ τήν ἴδια τήν φιλοσοφία πού ἐκτίθεται στά γραπτά του. Τοῦτο ἀπλῶς ὑποδηλώνεται στό κείμενο τοῦ ΕκΧ, εὐκαιριακά μόνο καί πολύ ἐλλειπτικά. Ἡ κατανόηση τῆς στενῆς καί ὄχι πρόδηλης αὐτῆς συσχέτισης φιλοσοφικοῦ περιεχομένου καί φιλοσοφικοῦ λόγου προϋποθέτει τήν γνώση ὀρισμένων ἄλλων συγγραμμάτων τοῦ φιλοσόφου, καθώς ἐκεῖ δηλώνονται περισσότερα πράγματα ἐπ' αὐτοῦ.

γ) Ἡ τρίτη ἰδιαιτερότητα, ἡ ὁποία καί συνιστᾷ ἰδιαίτερη δυσκολία γιά τόν Ἕλληνα εἰδικά μεταφραστή, ἔχει νά κάνει μέ τό γεγονός ὅτι ὀρισμένοι ὅροι ἀποδίδουν τήν –σύμφωνα μέ τόν ἴδιο τόν Χάιντεγκερ– πρωταρχική σημασία τῶν ἀρχαιοελληνικῶν ὄρων (συνήθως τῶν ἀριστοτελικῶν). Στήν περίπτωση βέβαια τοῦ ΕκΧ, τό πρόβλημα αὐτό εἶναι μᾶλλον ἐλάχιστον κι ἔτσι ἀπλῶς ἀναφέρεται ἐδῶ χάριν πληρότητας.

B. Η ΣΧΕΣΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΤΟΥ ΕκΧ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

Ἡ ἄμεση σχέση μεταξύ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ καί λόγου εἶναι ἴσως ἐμφανέστερη στά πολύ πρώιμα συγγράμματα τοῦ φιλοσόφου, διατηρεῖται ὡστόσο καί στό ΕκΧ, παρότι τό ἔργο αὐτό ὑπερβαίνει ἀσφαλῶς κατά πολύ τόν ὀρίζοντα τῶν πρώιμων ἐκείνων δοκιμῶν. Σ' αὐτές, ἡ φιλοσοφία ὀρίζεται γενικά ὡς «ἐρμηνευτική φαινομενολογία τοῦ ἀνθρώπινου βίου» ἢ ὡς «ἐρμηνευτική τῆς γεγονοτικότητας» [Hermeneutik der Faktizität]. Ἡ ἴδια ἡ ἐρμηνευτική αὐτή δέν εἶναι –κατά τόν Χάιντεγκερ– παρά ἡ ἐξέχουσα ἐκδήλωση τῆς ἐγγενοῦς ροπῆς τοῦ ἀνθρώπινου βίου γιά *αὐθερμηνεία* (ἡ ὁποία ἐμπερικλείει συνάμα καί τήν ἐρμηνεία τοῦ κόσμου). Ὡς τέτοια ἐκδήλωση, ἡ φιλοσοφία δέν γεννᾶται ἐν κενῷ, ἀλλά μέσα ἀπό τίς *ὑφιστάμενες* καί *περιρρέουσες* αὐθερμηνεῖες τοῦ ἀνθρώπινου βίου. Ὁ βίος βέβαια – σύμφωνα πάντα μέ τόν Χάιντεγκερ– ἔχει ἐγγενῶς τήν τάση νά αὐθερμηνεύεται ὄχι *αὐθεντικά*, ὄχι δηλαδή μέ *ἄμεση* ἀναφορά στόν ἑαυτό του, ἀλλά ὑπό τό πρῆσμα καί τούς ὄρους τῶν *πραγμάτων τῆς καθημερινῆς του τριβῆς*, χρησιμοποιώντας μάλιστα κατ' ἀρχάς καί τήν ἴδια τήν *γλῶσσα* αὐτῆς. Δέσμια δέ τῆς ἐν λόγῳ τάσης του εἶναι, ἤδη ἀπό τό ξεκίνημά της

στην αρχαία Ελλάδα, και ή ίδια ή φιλοσοφία. Συνεπώς, ή ζητούμενη *φαινομενολογική-έρμηνευτική* φιλοσοφία καλεϊται, κινούμενη *άντίρροπα* προς τήν τάση αυτή, νά συλλάβει τόν ανθρώπινο βίο και τήν έγγενή του κίνηση υπό τούς όρους *αύτου του ίδιου*, νά αναπτύξει άρα έτσι έναν φιλοσοφικό λόγο ριζικά διαφορετικό από τόν συνήθη και καθιερωμένο.

Έπιπλέον, ή φιλοσοφία –όπως έμφατικά τονίζει ο Χάϊντεγκερ– έχει και χαρακτηρα άπαράγραπτα *ιστορικό*, υπό τήν έννοια ότι διαμορφώνει και παγιώνει *παράδοση*, ή όποια λειτουργεί για τόν στοχασμό έν πολλοίς *δεσμευτικά*. Στο πλαίσιο αυτής, ή έννοιολογία και ή όλη διατύπωση τής φιλοσοφικής έρμηνείας του βίου και του κόσμου *άπομακρύνονται* και *άποκόπτονται* από τίς *έμπειρίες* βάσει των οποίων έχουν οι ίδιες σχηματισθεί, καθιστάμενες έτσι άνεδαφικές και μετέωρες. Η φιλοσοφία όφείλει άρα διαρκώς νά προβαίνει σε κριτική άναδρομή στό παρελθόν της, άναδρομή που έχει τόν διττό χαρακτηρα τής *άποδόμησης* και *κατάλυσης* τής παράδοσης, συγχρόνως δέ και τής *έπανά-ληψης* τής έρμήνευσης του βίου. Τό φιλοσοφικό αυτό πρόγραμμα περιλαμβάνει άρα και τό αίτημα για έναν φιλοσοφικό λόγο *ζωντανό*, λόγο δηλαδή που ν' άνθίσταται στην άκαμπτη παγίωσή του και διατηρεί τήν άμεση έπαφή του μέ τά φαινόμενα τά όποια ο ίδιος κατονομάζει και καταδεικνύει.

“Όλα τουτα έμφανίζονται λίγο πολύ, έστω και υπό διαφορετική μορφή και λειτουργία, και στό ίδιο τό ΕκΧ, όπου ο Χάϊντεγκερ δέν μιλά πλέον για έρμηνευτική τής γεγονοτικότητας, αλλά για αναλυτική του Dasein,¹ ή όποια καλεϊται νά προετοιμάσει τήν ένδεδειγμένη θέση του έρωτήματος περί του νοήματος του Εϊναι. Έκεϊνο πάντως που έχει στό παρόν πλαίσιο σημασία είναι ότι προδιαγράφουν σε μεγάλο βαθμό τόν ιδιαίτερο χαρακτηρα τής φιλοσοφικής γλώσσας του πρώιμου Χάϊντεγκερ.

Κατ' αρχάς, καθιστούν σαφές ότι ή όρολογία του δέν μπορεί έπαιδενί νά είναι εκείνη τής φιλοσοφικής παράδοσης, ή όποια, μαζί μέ τήν όρολογία της, πρέπει –όπως έλέχθη– νά υποβληθεί σε ριζική άποδόμηση και κατάλυση. Από τήν άλλη ώστόσο πλευρά, δεδομένου και του σύστοιχου μέ τήν άποδόμηση και κατάλυση αίτήματος τής έπανά-ληψης, ή φιλοσοφική γλώσσα του Χάϊντεγκερ διαμορφώνεται εύρισκόμενη άκριβώς σε διάλογο και άντιπαράθεση μ' εκείνη τής παράδοσης.

¹ Τόν όρο Dasein –παρότι προσωπικά κρίνω τήν μεταγλώττισή του άναγκαία– τόν αφήνω στό παρόν κείμενο άμετάφραστο προκειμένου νά μήν πάρω έδω θέση σχετικά μέ τό ζήτημα του ποια θα μπορούσε νά είναι ή ένδεδειγμένη του άπόδοση.

Έπίσης, καθόσον ή φιλοσοφία δέν άποτελεϊ παρά έξέχουσα άπλώς έκδήλωση τής αύθερμηνείας του Dasein, ό λόγος της εϊναι φυσικό νά άντλεϊ πολλά στοιχεϊα άπό τήν κοινή γλῶσσα (διότι αύτή συνιστᾶ, τρόπον τινά, τό ίζημα του τρόπου μέ τόν όποϊον τό Dasein έρμηνεύει τόν έαυτό του καί τόν κόσμο του), καί τουτο ειδικά όταν πρόκειται για γλῶσσες φιλοσοφικές, όπως εϊναι τά έλληνικά καί τά γερμανικά. Επιπλέον –τουτο εϊναι άσφαλώς έδῶ καί τό πιο σημαντικό–, ό λόγος τής έρμηνευτικής του βίου ή τής άναλυτικής του Dasein πρέπει νά μήν διαβρώνεται άπό τόν λόγο εκείνον πού όφείλεται στήν τάση του Dasein νά αύθερμηνεύεται υπό τό πρϊσμα καί τούς όρους τῶν πραγμάτων τής καθημερινής του τριβής, του κόσμου μέσα στον όποϊον διάγει.

Όλα τουτα σχετίζονται άμεσότατα μέ τά όλως ιδιαίτερα στοιχεϊα του φιλοσοφικού λόγου του ΕκΧ, ό όποϊος έχει συνολικά τόν χαρακτήρα «τυπικής άγγελίας» [formale Anzeige], καί άποτελεϊ έτσι κρίσιμο στοιχεϊο τής ίδιας τής φιλοσοφικής μεθόδου του Χάιντεγκερ.

Γ. ΤΑ ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΟΡΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΕκΧ

Ός τέτοια ιδιαίτερα στοιχεϊα, όφειλόμενα στίς θέσεις πού συνοψίσθηκαν, ᾶς άναφερθοῦν τώρα έπιγραμματικά τά έξής:

α) Η ειδική χρήση λέξεων καί εκφράσεων τής κοινής γερμανικής πού δέν έχουν κανένα πρότερο όρολογικό φορτίο (λέξεων όπως π.χ. «σκεῦος», «παραπομπή», «φροντίδα» κ.ο.κ.).

β) Η γενικευμένη ούσιαστικοποίηση (υπό τήν γραμματικοσυντακτική σημασία τής λέξης) όχι μόνο παντός είδους λέξεων, αλλά επίσης καί όλόκληρων φράσεων, λ.χ. das Man (ούσιαστικοποίηση του άπρόσωπου υποκειμένου «κανείς»), die Jemeinigkeit (άπό τήν φράση «τό εκάστοτε δικό μου»), das In-der-Welt-Sein (άπό τήν φράση «εϊμαι μέσα στον κόσμο») κ.ο.κ.

γ) Η χρήση τής έτυμολογίας, συνήθως τής άνάλυσης κοινῶν λέξεων στα συστατικά τους μέρη, μέ σκοπό τήν άπόδοση σ' αυτές μιᾶς πρόσθετης σημασίας (π.χ. στίς λέξεις Unheimlichkeit καί Auslegung) ή άκόμη καί μιᾶς άνύπαρκτης στήν κοινή γλῶσσα σημασίας (π.χ. στίς λέξεις Umsicht καί Entschlossenheit): παρατηρεϊται δέ καί ένα είδος «κλίμακας» όσον άφορᾶ στήν σχέση πού έχει ή κοινή σημασία μ' εκείνη πού άντλεϊται άπό τήν έτυμολογική άνάλυση: ή σχέση αύτή μπορεϊ νά εϊναι: i) ή πλήρης υποκατάσταση τής κοινής σημασίας άπό τήν νέα, ii)

ή κυριαρχία τής νέας σημασίας, μέ τήν κοινή νά εἶναι, τρόπον τινά, ἀπλῶς εὐπρόσδεκτη, iii)
ή σχετική *ίσοτιμία* καί *συμπληρωματικότητα* τῶν δύο σημασιῶν.

δ) Ἡ κατ' ἀναλογίαν *παραγωγή* ἄλλων, νεόκοπων λέξεων *βάσει κάποιου κοινοῦ συνθετικοῦ*.

ε) Ἡ ἐκμετάλλευση τής *συνωνυμίας* γερμανικῶν καί λατινογενῶν ἢ ἑλληνογενῶν λέξεων γιά λεπτές ἐννοιολογικές διακρίσεις (π.χ. *geschichtlich – historisch, Zeitlichkeit – Temporalität*).

στ) Ἡ *ἀποτύπωση* τής συνάφειας καί ἀναλογίας πού διέπουν τά φαινόμενα στίς λέξεις ἢ τίς ἐκφράσεις πού τά δηλώνουν χάρη στήν ἐπιλογή ἢ τήν παραγωγή νεόκοπων λέξεων μέ κοινά συστατικά στοιχεῖα (π.χ. *Geworfenheit – Entwurf, Vorhabe – Vorsicht – Vorgriff* κ.ο.κ.).

Τέτοιες ἀκριβῶς ἰδιαιτερότητες εἶναι πού συνθέτουν ἕναν φιλοσοφικό λόγο ἀπόλυτα συνυφασμένο τόσο μέ τόν *φιλοσοφικό στοχασμό* πού ἐκφράζει ὅσο καί μέ τήν *γλῶσσα* στήν ὁποία ἐκφέρεται, τά γερμανικά, λόγο ὅμως συχνά *μολαταῦτα* ἀλλόκοτο ἀκόμη καί γιά τόν φυσικό χρήστη τῶν ἴδιων τῶν γερμανικῶν καί ἀληθινή ἐνίοτε ἀπελπισία γιά τόν ἐπίδοξο μεταφραστή του. Ὁ τελευταῖος αὐτός εἶναι ἐκτεθειμένος ὄχι μόνο στούς κινδύνους τής παρακινδυνευμένης ἐρμηνείας, τής παρανόησης καί τής μεταφραστικῆς ἀστοχίας, ἀλλά καί σ' ἕναν ἀκόμη, πολύ πιό ὑπουλο: τόν κίνδυνο νά σπεύσει, καθῶς ἔρχεται ἀντιμέτωπος μέ δυσκολίες συχνά ἀνυπέβλητες καί περιορίζεται κάθε φορά στίς ἐπιλογές του ἀπό τά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τής δικῆς του γλώσσας, νά καταφύγει σέ λύσεις *εὐκαιριακές*, χωρίς συνεκτική λογική καί χωρίς πραγματική σχέση μέ τό φιλοσοφικό περιεχόμενο, μέ συνέπεια νά νοθεύσει ἔτσι ἐν τέλει σοβαρά τόν φιλοσοφικό λόγο καί τόν χαρακτήρα τοῦ ἔργου.

Δ. ΖΗΤΟΥΜΕΝΕΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ

Τό ζητούμενο καί ἀπαιτούμενο εἶναι κατά συνέπεια μιά *συνολική* καί *συστηματική* ἀντιμετώπιση τῶν μεταφραστικῶν αὐτῶν προβλημάτων καί προκλήσεων. Μιά τέτοια ἀντιμετώπιση προϋποθέτει:

α) τήν σαφή διάκριση καί πλήρη ἐπίγνωση τῶν διαφόρων προβλημάτων πού ἀναφέρθηκαν ὅπως ἐπίσης καί καθορισμό τῶν δυνατῶν συνολικά λύσεων γιά τό καθένα ἀπ' αὐτά:

β) τήν ἐξέταση τοῦ ποιό κάθε φορά πρόβλημα τίθεται καί τοῦ ποιός θά μπορούσαν ἐν προκειμένῳ νά εἶναι οἱ ἐνδεδειγμένες λύσεις: τό τελευταῖο τοῦτο προϋποθέτει φυσικά μέ τήν σειρά του ὁ μεταφραστής νά διαθέτει ἀφενός ἀνεπτυγμένη *ἐρμηνευτική κρίση* καί

άφετέρου τήν *ικανότητα μετάθεσης* στην κατάσταση του άναγνώστη εκείνου πού δέν γνωρίζει είτε τήν χαιντεγκεριανή φιλοσοφία είτε τήν γερμανική γλώσσα είτε καί τίς δύο·

γ) τήν στάθμιση τῶν πλεονεκτημάτων καί μειονεκτημάτων πού παρουσιάζουν οί διάφορες διαθέσιμες λύσεις· διότι, βέβαια, ελάχιστες εἶναι οί περιπτώσεις στίς ὁποῖες εἶναι διαθέσιμη μιá λύση πλήρως ικανοποιητική·

δ) τήν πλήρη *ἀξιοποίηση*, ἀλλά καί τόν *σεβασμό* τῶν κανόνων παραγωγῆς καί σύνθεσης λέξεων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, προκειμένου ὄχι μόνο νά μήν προσβάλλεται βάνουσα συχνά τό γλωσσικό αἰσθητήριο τοῦ άναγνώστη, ἀλλά καί νά συνάδει ἡ παράγωγη ἢ ἡ σύνθετη λέξη, ὅσον τό δυνατόν περισσότερο, μέ ὅλα τά σημασιολογικά στοιχεῖα τῆς ἀποδιδόμενης.

Γιά νά μήν περιορισθεῖ ἡ ἀνάλυση αὐτή στό ἐπίπεδο γενικόλογων ἀπλῶς ἐπισημάνσεων, χρήσιμο θά ἦταν τώρα νά ἐπεξηγηθοῦν κάποια ἀπό τά συγκεκριμένα προβλήματα γιά τά ὁποῖα ὁ μεταφραστής καλεῖται νά βρεῖ πειστικές λύσεις μέ ἀναφορά σέ χαρακτηριστικούς ὅρους τοῦ ἴδιου τοῦ ΕκΧ. Μέλημα αὐτῶν τῶν ἐπεξηγήσεων δέν εἶναι νά ὑποστηριχθεῖ ἡ μία ἢ ἡ ἄλλη συγκεκριμένη λύση (ἂν καί φυσικά οί προτιμήσεις τοῦ γράφοντος πιθανόν θά διαφανοῦν), ἀλλά νά καταδειχθεῖ μέ ἀναφορά στά καθ' ἕκαστα τί σημαίνουν τά ὅσα μέχρι ἐδῶ παρουσιάσθηκαν κατά τρόπο γενικό καί ἀφηρημένο:

Ἄς ἐξετασθεῖ κατ' ἀρχάς μία περίπτωση *ἀνασημασιοδότησης βάσει τῆς ἐτυμολογίας*, ἡ περίπτωση τῆς λέξης *Destruktion*. Τό παράδειγμα αὐτό δείχνει κατ' ἀρχάς ὅτι ἡ ἀνασημασιοδότηση αὐτοῦ τοῦ εἴδους δέν περιορίζεται σέ γερμανικές λέξεις, ἀλλά ἐπεκτείνεται καί σέ λατινογενεῖς ἢ ἑλληνογενεῖς. Ἡ λέξη *Destruktion* σημαίνει στά κοινά γερμανικά «καταστροφή», «κατάλυση». Ὁ τρόπος ὅμως πού τήν ἐπεξηγεῖ ὁ ἴδιος ὁ Χαιντεγκερ φανερώνει ὅτι ἡ σημασία της –σύμφωνα καί μέ τήν πρωταρχική σημασία τῆς λατινικῆς λέξης– εἶναι μάλλον «ἀποδόμηση», γιά τήν ὁποία ὡστόσο ὁ φιλόσοφος θά μπορούσε κάλλιστα νά εἶχε χρησιμοποιήσει τήν λέξη *Dekonstruktion*. Ὁ μεταφραστής θά πρέπει –ἔχοντας καί γνώση τοῦ ὅτι πηγὴ ἔμπνευσης τοῦ ὅρου αὐτοῦ εἶναι καί ἡ *destructio philosophorum* τοῦ Λούθηρου– νά σταθμίσει τίς διαθέσιμες λύσεις: Μπορεῖ ἔτσι i) νά ἀποδώσει μέ κάποιον τρόπο τήν *κοινή* σημασία («καταστροφή» ἢ «κατάλυση»), ἐπαφιέμενος στό ὅτι ὁ Ἕλληνας άναγνώστης –ὅπως ἄλλωστε καλεῖται νά κάνει καί ὁ Γερμανός– θά ἐννοήσει τήν εἰδική της σημασία βάσει τῶν ἐπεξηγήσεων πού δίνονται ἀπό τό ἴδιο τό κείμενο· μπορεῖ ii) νά ἀποδώσει τήν *εἰδική* σημασία («ἀποδόμηση»), θεωρώντας ὅτι ἡ κοινή σημασία δέν εἶναι πλέον κατά τήν χρήση τῆς λέξης στό ΕκΧ τόσο σημαντική ὅσο σέ

προγενέστερα κείμενα του φιλοσόφου· μπορεί iii) να αποδώσει την σύνθετη σημασία μεταφράζοντας λ.χ. ως «καταστροφή-αποδόμηση» ή «κατάλυση/αποδόμηση» (χρησιμοποιώντας μιά παύλα ή μιά κάθετο ή παρενθέσεις ή κάτι παρόμοιο), εάν πιστεύει ότι η απώλεια νοήματος που συνεπάγονται οι δύο απλές λύσεις είναι σημαντική.

Παρόμοια είναι και η περίπτωση μιᾶς λέξης *ἀνασημασιοδοτούμενης βάσει τῆς ἔτυμολογικῆς ἀνάλυσής της* στά συστατικά της μέρη, ὅπως λ.χ. ἡ λέξη Entschlossenheit. Ἡ λέξη αὐτή δέν σημαίνει πλέον στά σημερινά γερμανικά τίποτε ἄλλο παρά «ἀποφασιστικότητα». Ὁ Χάιντεγκερ ὡστόσο, ἀναλύοντάς την ὡς Ent-schlossenheit, τὴν ἐννοεῖ ὡς τὴν κατάσταση ἑνὸς ὄντος πρότερα «κλειστοῦ», «σφραγισμένου» καὶ πού ἔχει τώρα πλέον «ἀποσφραγισθεῖ». Ὁ μεταφραστής ἔχει ἐδῶ νὰ ἀποφασίσει ἂν ἡ κοινή σημασία ἐμπεριέχεται στὴν εἰδική της χρήση καὶ κατόπιν νὰ σταθμίσει καὶ πάλι τίς διαθέσιμες λύσεις. Μπορεῖ ἔτσι i) νὰ ἀποδώσει μέ κάποιον τρόπο ἀπλῶς τὴν *ἔτυμολογική* σημασία, π.χ. ὡς «ἀποσφραγιστότητα», θεωρώντας ὅτι ἡ κοινή σημασία «ἀποφασιστικότητα» εἴτε δέν ἐμπεριέχεται στὴν ὀρολογική χρήση τῆς λέξης εἴτε δέν εἶναι τόσο σημαντική γι' αὐτήν· μπορεῖ ii) νὰ ἀποδώσει μέ τὴν κοινή σημασία («ἀποφασιστικότητα»), θεωρώντας ὅτι τὸ Dasein πού ἀκολουθεῖ τὴν «κλήση» τῆς συνείδησής του ὄντως διακατέχεται ἀπὸ ἀποφασιστικότητα καὶ ἐλπίζοντας ὅτι ὁ ἀναγνώστης ὄχι ἀπλῶς θὰ ἀντιληφθεῖ τὴν ἔτυμολογική σημασία τῆς λέξης (πρᾶγμα ὄχι καὶ τόσο εὐκόλο), ἀλλὰ καὶ θὰ τὴν συνδέσει μέ τὴν ἔτυμολογικά συναφῆ της λέξη Erschlossenheit (πρᾶγμα μᾶλλον ἀδύνατον χωρὶς ρητὴ ἐπισήμανση ἀπὸ μέρους τοῦ μεταφραστῆ)· μπορεῖ iii) νὰ ἀποδώσει κι ἐδῶ τὴν διττὴ σημασία προσφέροντας μιά σύνθετη μετάφραση (μέ παύλα, κάθετο ἢ κάτι παρόμοιο).

Λύση συνολική ἀπαιτοῦν ἀσφαλῶς οἱ περιπτώσεις *ἀσυμμετρίας* τῶν δύο γλωσσῶν. Ὁ μεταφραστής καλεῖται νὰ ἀποφασίσει λ.χ. *πόσο καὶ πότε* χρειάζεται νὰ καταφύγει σέ λόγιους *ἀπαρεμφατικούς* τύπους, γιὰ νὰ ἀποδώσει τὴν κοινή στά γερμανικά γραμματικὴ οὐσιαστικοποίηση τῶν ἀπαρεμφάτων καὶ πότε ἐπαρκεῖ ἡ ἀπόδοση μέ οὐσιαστικά πού φέρουν στά ἑλληνικά τὴν κατάληξη -ση (π.χ. «νόηση»), ἡ ὁποία κατὰ κανόνα, δυστυχῶς ὄχι πάντα, δηλώνει μόνο τὴν *ἐνέργεια* τοῦ ἀντίστοιχου ρήματος. Γιὰ νὰ τὸ κρίνει αὐτό, εἶναι σημαντικό νὰ ἀναλογισθεῖ ὅτι, ἐπειδὴ οἱ κοινές στά γερμανικά καταλήξεις τῶν οὐσιαστικῶν δηλώνουν, κατὰ κανόνα, τόσο τὴν *ἐνέργεια* τοῦ ρήματος ὅσο καὶ τὰ *ἀποτελέσματα* αὐτῆς, ὁ φιλόσοφος εἶναι συχνά λίγο πολύ ἀναγκασμένος νὰ χρησιμοποιεῖ ἀπαρέμματα ὅταν θέλει νὰ καταστήσει σαφές ὅτι ἀναφέρεται στὴν *ἐνέργεια* καὶ ὄχι στά ἀποτελέσματα αὐτῆς. Ἔτσι,

για τήν μεταγλώττιση λ.χ. τοῦ ἔναρθρου ἀπαρεμφάτου *das Interpretieren* ἢ ἀπόδοση «ἐρμηνευση» εἶναι γενικά ἐπαρκής.

Πρόβλημα ἐξαιρετικά δυσεπίλυτο συνιστᾷ ἀντίθετα μιά ἄλλη ἀσυμμετρία τῶν δύο γλωσσῶν, αὐτή πού ἔχει νά κάνει μέ τήν γραμματική *οὐσιαστικοποίηση μετοχῶν παθητικοῦ παρακειμένου*, ἢ ὁποία στά μέν γερμανικά εἶναι δυνατή (ὄχι βέβαια καί τόσο συχνή ὅσο στά κείμενα τοῦ Χάιντεγκερ), στά δέ ὅμως ἑλληνικά ὄχι. Πρόκειται για τήν περίπτωση λέξεων ὅπως λ.χ. *Geworfenheit*, *Entdecktheit*, *Erschossenheit*, *Entschlossenheit* κ.ο.κ., για τίς ὁποῖες καλό θά ἦταν νά ἐξευρεθεῖ καί νά ἀκολουθηθεῖ μιά λύση, κατά δύναμιν, ἐνιαία. Ἐδῶ, οἱ δυνατότητες εἶναι δυστυχῶς περιορισμένες. Ὁ μεταφραστής μπορεῖ: i) νά μιμηθεῖ τά γερμανικά παράγοντας κι αὐτός οὐσιαστικά ἀπό τέτοιες μετοχές, προσβάλλοντας ὅμως ἔτσι βάνουσα τό γλωσσικό αἶσθημα τοῦ ἀναγνώστη μέ λέξεις παντελῶς ἀδόκιμες ὅπως π.χ. ἡ «ἐρριμενότητα»· μπορεῖ ii) νά οὐσιαστικοποιήσῃ τά ἀντίστοιχα ρηματικά ἐπίθετα μέ κατάληξη -τός γράφοντας ἔτσι π.χ. «ριπτότητα», (ἀντί «ἐρριμενότητα») «ἀνακαλυπτότητα» κ.ο.κ., λύση πού ἀσφαλῶς, ὄντας καθ' ὅλα δόκιμη, εἶναι μέν προτιμότερη, ἔχει ὅμως τό μειονέκτημα μιᾶς κάποιας ἀμφισημίας· διότι τά ἐν λόγῳ ἐπίθετα δέν δηλώνουν μόνον τήν κατάσταση ἐκείνου πού ἔχει ὄντως ὑποστεῖ τήν ἐνέργεια τοῦ ρήματος, ἀλλά καί τήν *δυνατότητα* κάποιου νά τήν ὑποστεῖ (κάτι τό «ἀνακαλυπτό» λ.χ. εἶναι δυνατικά τόσο ἐκεῖνο πού ἔχει ἤδη ὅσο κι ἐκεῖνο πού μπορεῖ νά ἀνακαλυφθεῖ)· μπορεῖ iii) νά καταφύγει κι ἐδῶ σέ κάποιας μορφῆς σύνθετη ἀπόδοση (μέ παῦλα, κάθετο ἢ κάτι παρόμοιο).

Ἰδιαίτερης μνείας χρήζουν οἱ λέξεις καί ἐκφράσεις πού ὁ Χάιντεγκερ εἶτε προσλαμβάνει ἀπό τήν κοινή γλῶσσα ἤδη οὐσιαστικοποιημένες εἶτε τίς οὐσιαστικοποιεῖ ὁ ἴδιος, διά τῆς προσθήκης τοῦ οὐδέτερου ἄρθρου καί τῆς γραφῆς τους ἐνδεχομένως μέ παῦλες. Πρόκειται ἐδῶ για ἐκφράσεις ὅπως *In-der-Welt-sein*, *Mitsein*, *Selbstsein*, *In-sein*, *Aus-sein-auf-etwas* καί πολλά ἄλλα. Δεν ὑπάρχει ἴσως στοιχεῖο πού νά δηλώνει σαφέστερα τό πῶς ἐκφράζεται μέσα ἀπό τόν φιλοσοφικό λόγο ἡ ἀναφερθεῖσα θέση τοῦ Χάιντεγκερ ὅτι ἡ φιλοσοφία συνιστᾷ μιά ἐξέχουσα ἀπλῶς ἔκφραση τῆς ἐγγενοῦς τάσης τοῦ *Dasein* για αὐθερμηνεία (καί ἐρμηνεία τοῦ κόσμου) καί ὅτι ἄρα μπορεῖ καί πρέπει νά ἀντλεῖ ἀπό τήν κοινή γλῶσσα, προφυλάσσοντας ἔτσι τόν ἑαυτό της ἀπό τήν ἄκαμπτη παράδοση καί τήν παγιωμένη γλῶσσα αὐτῆς. Αὐτό εἰδικά τό στοιχεῖο τοῦ φιλοσοφικοῦ λόγου τοῦ Χάιντεγκερ ὀφείλει πιθανόν νά τό μιμηθεῖ κάθε μετάφραση τοῦ *ΕκΧ*.

Άπλό και πολύ χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί εδώ η ουσιαστικοποιημένη φράση *In-der-Welt-sein*, η οποία δηλώνει ότι το ανθρώπινο *Dasein* βρίσκεται πάντοτε μέσα σ' έναν κόσμο. Μιά απόδοση όπως ή σχεδόν καθιερωμένη «*Εν-τῷ-κόσμῳ-Εἶναι*» δέν είναι εϋστοχη, και τοῦτο για δύο τουλάχιστον λόγους: i) ἐπειδή, ἀντίθετα ἀπό τήν γερμανική διατύπωση, δέν ἔχει καθόλου χαρακτηῖρα ἀπλῆς, *καθομιλουμένης* γλῶσσας· ἀπεναντίας, ἡ χρήση τῆς ἀρχαιοπρεποῦς δοτικῆς ὑποβάλλει ἐδῶ ἄστοχα τήν ἰδέα ἐνός λόγιου ὄρου· ii) ἐπειδή στά ἑλληνικά εἶναι ξένη ἡ χαρακτηριστική ἀντίθετα για τά γερμανικά τοποθέτηση τοῦ ρήματος στό τέλος. Κατά συνέπεια, μία απόδοση ὅπως «*Εἶναι-μέσα-στόν-κόσμο*» εἶναι σαφῶς προτιμότερη. Ἡ ἐπισήμανση αὐτή μοιάζει ἴσως, ἐκ πρώτης ὄψεως, ὄχι και τόσο σημαντική. Ἐντούτοις, ἡ απόδοση τῶν πάμπολλων στό ἔργο τέτοιων ἐκφράσεων θά φέρει τό μετάφρασμα πολύ πιό κοντά τόσο στό γράμμα ὅσο και στό πνεῦμα τοῦ πρωτοτύπου.

Ὅχι περιττή θά ἦταν ἐπίσης και μία ἀπλῆ ἀναφορά στό ὅτι ὁ μεταφραστής ὀφείλει νά μιμηθεῖ, ὅσο τό δυνατόν, κι ἕνα ἄλλο στοιχεῖο πού ἐπισημάνθηκε ἀνωτέρω: τήν ἀποτύπωση τῆς συνάφειας τῶν φαινομένων στίς λέξεις, τῶν σημαινομένων στά σημαινόμενα. Ἔτσι, θά μποροῦσε κανείς πιθανόν, ἄπαξ και ἀποδίδει τήν λέξη *Entwurf* ὡς «προβολή», νά ἀποδώσει και τήν λέξη *Geworfenheit* μέ κάποιον παράγωγο τοῦ «βάλλω» ἀντί τοῦ «ρίπτω» (π.χ. ὡς «βλητότητα»), καθιστώντας ἔτσι ἀπτή τήν συστοιχία μεταξύ τῶν δύο αὐτῶν ὑπαρκτικῶν χαρακτηῖρων τοῦ ἀνθρώπινου *Dasein*. Ἡ ἐξεύρεση τέτοιων λύσεων ἀπαιτεῖ φυσικά μεγάλη *μεταφραστική φαντασία*.

Παράλειψη θά ἀποτελοῦσε τέλος ἐδῶ τό νά μήν ὑπενθουμισθοῦν δύο κίνδυνοι πού διατρέχει γενικά κάθε μεταφραστής φιλοσοφικῶν τουλάχιστον κειμένων, ἡ ἀποφυγή τῶν ὁποίων ἀπαιτεῖ διαρκῆ ἀπό μέρους του ἐγρήγορη.

Ὁ πρῶτος ἔχει νά κάνει μέ τήν *ἐτυμολογία*, τόν πολύ κακό συχνά αὐτόν σύμβουλο τῶν μεταφραστῶν. Ἀποτελεῖ πάντοτε μέγα πειρασμό για κάθε μεταφραστή νά ἀποδίδει λέξεις τοῦ πρωτοτύπου μέ λέξεις τῆς δικῆς του γλῶσσας *ἀνάλογες ὡς πρὸς τήν ἐτυμολογία*, εἰδικά ὡς πρὸς τήν *σύνθεση*. Ὁ μεταφραστής παρασύρεται ἔτσι στό νά παραγνωρίσει τίς, παρ' ὄλη τήν ἐτυμολογική συγγένεια, σοβαρότατες διαφορές πού συχνά ὑπάρχουν στήν *σημασιολογία* και τήν *χρήση* τῶν λέξεων. Δεδομένων τῶν ὄσων ἀναλύθηκαν ἀνωτέρω, περιττεύει πιθανόν ἡ ἐπεξήγηση τοῦ γιατί ὁ κίνδυνος αὐτός εἶναι στήν περίπτωση τοῦ *ΕκΧ* πάρα πολύ μέγανος.

Ὁ δεύτερος κίνδυνος ἔχει νά κάνει μέ τήν *ιδιάζουσα ὀπτική* πού ἔχει ὁ μεταφραστής ὅταν ἀκριβῶς μεταφράζει. Ἐχοντας ζωντανό κατά νοῦ τό πρωτότυπο πού ὁ ἴδιος ὀφείλει νά

ἀποδώσει, κατά δύναμιν, πιστά, τείνει ἀφενός νά *ὑπερεκτιμᾷ* τό τί χάνεται ἐξαιτίας τοῦ ὅτι ἡ γλῶσσα ὑποδοχῆς πάντοτε ἀδυνατεῖ νά ἀποδώσει ὅλα ὅσα δηλώνονται στήν γλῶσσα προέλευσης, ἀφετέρου νά *ὑποεκτιμᾷ* τό τί ἡ δική του γλῶσσα, χάρι στίς δικές της ιδιαίτερες δυνατότητες, μπορεῖ νά *ἀναδείξει*. Καταλήγει ἔτσι συχνά νά θυσιάζει τήν *καταληπτότητα* τοῦ κειμένου χάριν μιᾶς *ἄγωνα* καί *φαινομενικῆς ἀπλῶς πιστότητας*: νά μήν βλέπει ὅτι πολλές φορές τά πλεονεκτήματα τῆς *ἀπλότητος* τοῦ μεταφράσματος ὑπεραντισταθμίζουν κατά πολύ ἐκεῖνα μιᾶς *τυπικῆς πιστότητας*. Τό ζητούμενο, εἰδικά στήν περίπτωση ἑνός ἔργου ὅπως τό ΕκΧ, εἶναι νά βρεθεῖ καί νά τηρηθεῖ μιᾶ πολύ λεπτή ἰσορροπία ἀνάμεσα στά δύο αὐτά αἰτήματα, τῆς *πιστότητας* καί τῆς *ἀπλότητος*.

E. EN ΕΙΔΕΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Συμπερασματικά, ἡ μετάφραση τοῦ ΕκΧ –ὅπως θά ἔχει βάσει τῶν λεχθέντων καταστεῖ σαφές– εἶναι κατ' ἀνάγκην *ἐρμηνευτική* σέ πολύ μεγαλύτερο βαθμό ἀπ' ὅ,τι ἡ μετάφραση τῶν περισσότερων σπουδαίων ἔργων τῆς φιλοσοφικῆς γραμματείας. Ἀπαιτεῖ ἀπό τόν μεταφραστή ὄχι μόνο *βαθύτατη κατανόηση* τοῦ *περιεχομένου* καί τῆς *παρουσίασής* του, καθώς καί *ὑψιστή γλωσσική ἐπάρκεια* σέ *ἀμφότερες* τίς γλῶσσες: ἀπαιτεῖ ἐπιπλέον καί μεγαλύτερη ἀπό μέρους του *μεταφραστική ἐλευθερία* καί *τόλμη*. Ἡ προσκόλλησις στό γράμμα τοῦ πρὸς μετάφρασιν κειμένου εἶναι οὕτως ἢ ἄλλως μεταφραστική μέθοδος παντοῦ καί πάντοτε ἀλυσιτελής, συγχρόνως ὁμως καί ἐπικίνδυνος πειρασμός γιά τόν μεταφραστή, καθότι τόν ἀπαλλάσσει, φαινομενικά, ἀπό τήν εὐθύνην του. Στήν περίπτωση τοῦ ΕκΧ, ἀποδεικνύεται πραγματικά ὀλέθρια. Ὁ ἐπίδοξος μεταφραστής τοῦ ἔργου αὐτοῦ πρέπει νά ἔχει πλήρη ἐπίγνωση τοῦ ὅτι τό μόνο πού πραγματικά τόν διασφαλίζει ἀπό κάθε ἐνδεχόμενη μεταφραστική αὐθαιρεσία καί ἀστοχία εἶναι ἡ βαθιά ἀπό μέρους του κατανόηση τοῦ κειμένου, ἡ ὁποία τοῦ προσφέρει συγχρόνως καί μεταφραστική ἐλευθερία.

Πρέπει δέ ἐπίσης νά ἔχει συνείδηση κι ἑνός ἄλλου πράγματος: Κάθε σπουδαῖο φιλοσοφικό ἔργο χρειάζεται στήν πραγματικότητα ὄχι μία, ἀλλά πολλές μεταφράσεις, καθότι δέν ὑπάρχει ἡ μία ἐνδεδειγμένη του μετάφραση, ἡ δέ ἐκεῖνη πού ἀναλαμβάνει ὁ ἴδιος νά ἐκπονήσει δέν μπορεῖ νά εἶναι παρά ἀκριβῶς μία μόνον ἀπ' αὐτές: τό γεγονός ὅτι λίγα μόνον ἀπό τά μεγάλα ἔργα τῆς φιλοσοφικῆς γραμματείας τυγχάνουν αὐτῆς τῆς ιδιαίτερης τιμῆς ἔχει νά κάνει μέ ἐξωτερικούς ἀπλῶς παράγοντες (περιορισμένο ἀναγνωστικό κοινό, ἀπροθυμία ἀπό πλευρᾶς

έκδοτῶν, ἔλλειψη ἰκανῶν μεταφραστῶν κ.τ.τ.). Σ' αὐτά τὰ λίγα ἔργα δέν πρόκειται πιθανότατα νά συγκαταλεχθεῖ καί τό ΕκΧ ἄν κάποια μετάφρασή του ἀναγνωρισθεῖ καί καθιερωθεῖ ὡς ἔγκυρη· καί τοῦτο μεγαλώνει ἀκόμη περισσότερο τήν μεγάλη εὐθύνη πού συνεπάγεται ἡ ἀνάληψη τῆς μετάφρασης τοῦ σπουδαίου αὐτοῦ ἔργου.